

MORALNA PRAVILA I IZNIMKE

Miroslav M. Kiš*

SAŽETAK

U moralnom sustavu pravila se često sukobljavaju s iznimkama. Ustvari, iznimka pretpostavlja postojanje pravila, jer logička nužnost traži kontekst zahtjeva prije no što tko može smisleno govoriti o iznimci. Ali obratna tvrdnja, da pravilo pretpostavlja iznimku, jest problematičnija. Ovaj esej istražuje dva osnovna etička interesa. Najprije autor razmatra moralni diskurz iz kuta odnosa između moralnih pravila i njihovih iznimki. S tim u svezi predlažem četiri moguća alternativna odnosa između ovo dvoje. Drugo, uspostavljen je racionalni temelj za tezu kako dopuštanje ili opiranje iznimkama ima učinka na pravilo. Napokon, izgleda uputno oklijevati u izjavama gdje neki pojedinac stoji po pitanju pravilo–iznimka. Pokušaj da se odredi ovo pokazuje ili neznanje ili aroganciju ili oboje. Samo Bog može ispravno suditi čine i sklonosti.

U moralnom sustavu pravila se često sukobljavaju s iznimkama. Ustvari, iznimka pretpostavlja postojanje pravila, jer logička nužnost traži kontekst zahtjeva prije no što tko može smisleno govoriti o iznimci. Ali obratna tvrdnja, da pravilo pretpostavlja iznimku, jest problematičnija. Kršćanski etički teoretičari dugo su se borili s ovim potonjim iskazom i srodnim pitanjima. Mogu li pravila i iznimke, naprimjer, koegzistirati u nekoj vrsti prijateljskoga natjecanja? Ili se uzajamno isključuju? I postoji li mogućnost “beziznimnih” moralnih pravila?

Zadaća ovog oglada koji istražuje ovo temeljno područje etičkog bavljenja jest dvostruka. Prvo, razmatram moralni diskurz iz kuta odnosa između moralnih pravila i njihovih iznimki. S tim u svezi predlažem četiri moguća alternativna odnosa između ovo dvoje. Moja nakana nije da otkrijem jedan najbolji odnos, nego da utvrdim uvjete kao i razloge za postavljanje iznimki i za prihvaćanje ili odbijanje njihove upotrebe.

* Dr. Miroslav M. Kiš je doktorirao na Sveučilištu McGill u Kanadi. Sada drži katedru teologije i kršćanske filozofije na Andrews Universityju, USA.

Drugo, osiguravam racionalni temelj za tezu kako dopuštanje ili opiranje iznimkama ima učinka (dobrog ili lošeg) na pravilo, barem na razini stava moralnog djelatnika. L. G. Miller upozorava kako pravila nisu pogodena iznimkama budući da iznimke nisu usmjerene ka pravilima, nego radije k moralnim sudovima.¹ Međutim, ako su pogodeni moralni sudovi, rezultat je s obzirom na pravila doista vrlo značajan, pošto se moralna pravila i moralni sudovi mogu držati potpuno razdvojeni samo u teoriji, ne u činjeničnoj stvarnosti i praksi.

1. Neka uvodna razmatranja

Prije no što razmotrimo alternativne odgovore na naše osnovno pitanje, slijedi par uvodnih razmatranja. Prije svega, definiram svoju upotrebu pojmova “pravila” i “moralna pravila”. Zatim se bavim suprotnošću između “iznimki” i “isprika”. I potom, kao završno uvodno razmatranje, opisujem dinamiku i odnose koji su obuhvaćeni u svezi s pravilima i njihovim iznimkama.

Moralna pravila

U etičkoj literaturi pojam “pravilo” uporabljen je na različite načine. On katkad označuje opću i generičku kategoriju za razliku od, ali često ih i uključujući, takvih ograničenih ili specifičnih pojmova kao što su “čin”, “vrijednost”, “cilj” itd. Kada etičar govori o utilitarizmu pravila i utilitarizmu postupaka ili o etici pravila nasuprot etici situacije, riječ “pravilo” uključuje sva pravila, bilo da su ona opći principi ili su specifična pravila djelovanja.

U drugu ruku, riječ “pravilo” može se odnositi na nešto vrlo specifično, kao kada označuje neposredan i određen zahtjev koji zapovijeda manje-više konkretno postupanje ili nepostupanje. U tom slučaju, “pravilo” je podvrsta “načela” ili “norme”. To je ono što Paul Ramsey naziva “neposrednim pravilom” ili “pravilom definiranog postupka”.² U ovom eseju upotrebljujem pojam “moralno pravilo” u smislu neposrednog pravila koje zapovijeda specifičnu i konkretnu akciju.

Rijetka upotreba i ponešto dvosmisleno razumijevanje riječi iznimka čini nužnim neko razjašnjenje ove riječi. Općenito govoreći, iznimka se definira kao slučaj ili sud koji se ne pokorava nekom utvrđenom pravilu. Ona je “poseban slučaj koji se zbiva unutar granica pravila, ali na koji pravilo nije primjenjivano.”³

¹ L. G. Miller, “Rules and Exceptions”, *Ethics* 46 (July, 1956): 269.

² Paul Ramsey i G. H. Outka, ur., “The Case of the Serious Exception”, *Norm and Context in Christian Ethics* (New York: Scribner, 1969), str. 93.

³ The Oxford English Dictionary (Oxford: Clarendon Press, 1933), 3 : 373.

“Iznimke i isprike”

Neke bi se distinkcije između “iznimki” i “isprika” mogle također pokazati ovdje od pomoći. Dok se iznimka odnosi na pravilo u kontekstu moralnog suda, odluke ili dileme, najčešći antecedent za “ispriku” jest određena akcija. Ako ništa nije učinjeno, nije potrebna isprika. Zapravo, tražiti isprike na razini donošenja odluke ili sukoba s dilemama prije izvršenja neke radnje znači dovesti u sumnju nečije motive. Drugim riječima, ako mislim o ispricama prije no što djelujem, sama ova činjenica može ukazati na moju savjest o dostojnosti osude smjera akcije koju kanim poduzeti, i na moju želju da izvedem taj čin a da ne budem okrivljen. Ukratko, isprike pretpostavljaju pripisivanje odgovornosti.⁴

Štoviše, dok je suprotnost od iznimke pokoravanje, suprotnost od isprike jest optuživanje. Ako sam optužen zbog radnje A, moje su alternative: (a) da priznam izvršenje radnje, preuzimajući posljedice; (b) da poričem radnju; ili (c) da tražim ispriku za radnju. Alternativa “(a)” suprotnost je alternativni “(c)”, jer priznavanjem radnje ne tražim izbjegavanje krivnje i posljedica koje su svojstvene optuživanju. Najbolje rješenje ovdje jest da jednostavno zamolimo za oprostaj. Čineći to, ne moram iznijeti neku ispriku ili čak predočiti mršave dokaze; radije se u svom slučaju oslanjam na milosrđe i suosjećajnost. Poricanjem (alternativa “b”) na drugoj strani, želim pokazati da je sama optužba greška. Ovo je također u suprotnosti s alternativom “c”, jer kada pribjegavam ispricama ne poričem da sam učinio radnju A. Namjesto toga, ja ili (i) želim opravdati postupak i tako odbaciti optužbu, ili (ii) molim za ublažavanje odgovornosti na osnovu olakotnih okolnosti i tako umanjiti ili čak u potpunosti poricati krivnju.

Zahtjev za iznimkom razlikuje se od svega ovoga. Zahtijevajući je, ne samo da priznajem radnju koja se pojavljuje kao suprotna pravilu, nego prije mog poduzimanja te radnje također izjavljujem da imam zapažanja, argumente ili dokaze na temelju kojih bi mi se trebalo dozvoliti ili da zaobidem zahtjev pravila ili da preoblikujem pravilo tako da odgovara mom jedinstvenom slučaju. Upotrebom ove procedure preuzimam odgovornost za čin i njegove posljedice.

Dinamika pokoravanja i nepokoravanja

U slučaju pokoravanja pravilu, odgovornost za moju akciju i za moj status nije u potpunosti moja. Moj položaj počiva na autoritetu koji stoji iza zahtjeva. U pogledu toga (1) valjanost i pouzdanost tog autoriteta

⁴ Kao pomoćno štivo za ovu raspravu vidi David Holdcroft, “A Plea for Excuses”, *Philosophy* 44 (Oct. 1969): 314–330.

ispituje se svaki put kada se vrši akcija u skladu s pravilom, uz ohrabrivanje buduće poslušnosti; (2) moja odanost i način na koji se pokoravam postaju izloženi ispitivanju; i (3) isto su tako stavljani na probu valjanost i važnost pravila. Ako su neke značajke prisutne ili odsutne tijekom moje akcije, ili, kao posljedica nje, ove značajke ukazuju na manu bilo u (1), (2), ili (3), što me može nagnati da sumnjam u dobrotu i pravednost moje akcije. Takve značajke, uvidi i/ili dokazi dovest će me do potrebe za "iznimkama pravila" u mojem budućem ponašanju, ili do neophodnosti poboljšavanja mog moralnog promišljanja, ili do potrebe za odbijanjem samog prava.

Osvrćući se na moju akciju ili odluku, mogu izabrati da ne činim ništa u pogledu mog budućeg držanja i jednostavno se oslanjam na isprike. Odabrao bih ranije spomenutu alternativu (c), zabašurio opomene i prepustio se pravilu (ili njegovom autoritetu) bez pitanja. Opasnost na koju nailazimo sa (c) jest da (i) ili (ii) – naime, traženje opravdanja za akciju ili zauzimanje za olakšavanje odgovornosti za akciju – može jednostavno postati čin malodušnosti koji guši moralni rast. Ako se odlučim za (a), otvorena su vrata za popravljivanje, rast ili možda za smione promašaje. Ako pažljiva analiza i (1) i (2) – valjanosti i pouzdanosti autoriteta koji je iza pravila, moje vlastite odanosti i načina pokoravanja pravilu – pothranjuje povjerenje, valjanost i važenje opcije (3) moraju biti ispitani, jer na redu mogu biti iznimke. Za razliku od traganja za isprikama, nastojanje za ustanovljavanjem neke iznimke može se pokazati krajnje izazovnim i korisnim. Nekoliko faktora međutim mogu iskomplicirati moju zadaću. Među njima su posljedice preoblikovanja, vrlo velika nevolja, prijetnja životu, veliki sukob ili dvosmislenost normi s obzirom na njih, moja osobna uvjerenja ili osobito teološko razumijevanje, ugovor, itd.

2. Shvaćanja koja su uključena u zahtjev za iznimkama

Nekoliko sljedećih bitnih shvaćanja koja su uključena u zahtjev za iznimkama treba biti zapaženo:

1. Iznimka uvijek usmjerava na pravilo koje se primjenjuje na pojedinačan slučaj. Ako se pravilo ne primjenjuje, ono što nam je potrebno nije iznimka, nego radije drugo pravilo.

2. Iznimke se katkad traže na osnovu nekih oslobadajućih uvjeta izvanjskih za pravilo.⁵ Naprimjer, pravilo koje nameće vraćanje posuđenog može biti izuzeto ako je onaj koji je posudio pretrpio

⁵ Ramsey i Outka, str. 87.

nenadanu tragediju i stoga nema više uvjeta da se ikada više vrati posuđena stvar. Tragedija nije mogla biti predviđena i stoga je razlog izvan pravila. Tako ona može biti smatrana uvjetom koji opravdava iznimku.

3. Povremeno su iznimke opravdane takozvanim ograničavajućim uvjetima.⁶ U ovom slučaju ograničavajući uvjeti iziskuju ovlasti da se stvaraju promjene proširenja i možda obogaćenja izvornog pravila. Naprimjer, pravilo koje zabranjuje uzimanje plodova iz mogej vrta bez moje dozvole (to bi moglo biti djelo krađe) može biti promijenjeno pod izvjesnim uvjetima. Ako moja susjeda treba nahraniti svoju gladnu obitelj, i nema drugoga rješenja osim da uzme moje krumpire, ona može izabrati da sebi pomogne a da mi ne kaže. Kao vlasnik plodova imam nekoliko rješenja u tom slučaju. Mogu tužiti svoju susjedu (ovo je rješenje zakonski opravdano). Ili mogu protumačiti njezino siromaštvo kao da je ograničavajući uvjet i tolerirati njezin čin. Ili, napokon mogu uvidjeti svoj propust da znam za, ili da budem osjetljiv prema oskudici moje susjede (a možda i prema potrebama mnogih drugih bližnjih); i tako izmijenim svoje pravilo djelovanja iskazom “Ne kradi moje krumpire, osim ako moraš nahraniti svoju gladnu djecu”; tako me pojam upraviteljske službe kršćanina i poslušnost zakonu ljubavi prema bližnjem mogu nagnati da opravdam jednu iznimku od pravila. Osnovna nakana pravila je ostala, ali je njegovo značenje obogaćeno.⁷

Moralne situacije međutim nikada nisu jednostavne. Iako vlasnik može tražiti iznimku od pravila zaštite njegove imovine, potrebiti susjed treba paziti da sebi ne prisvoji previše. Krađa je, dakako, oprostiva radnja, ali zahtjev ili objašnjenje mogu otvoriti pristup ka nečem mnogo većem no što je par krumpira, i to mogu učiniti s manje rizika za sve kojih se to tiče. Možemo usput zapaziti da u ovoj proceduri zahtjev za iznimkama može povremeno spriječiti teže, ali također i odgovornije alternative djelovanja. Drugim riječima, u gledištu o oslobadajućim uvjetima, može biti lakše uzeti ono što nije moje i jednostavno očekivati toleranciju od vlasnika nego se obavijestiti o uvjetima i tako postupati s uzajamnim slaganjem.

4. Najmanje se još jedan razlog za iznimke često predočuje. Paul Ramsey ga naziva “zahtjevom odanosti”.⁸ Očito je da moralni djelatnik navodi takve zahtjeve u moralnom odlučivanju. Svi mi moramo održati naša obećanja i tako su naš Bog, naša obitelj i naši bližnji postavili nama zahtjeve. Ovi zahtjevi mogu služiti kao osnova zahtjevu za iznimkama.

⁶ Isto

⁷ Isto, str. 89.

⁸ Isto, str. 92.

Naprimjer, razumljivo je da su tijekom drugog svjetskog rata neki vojni stražari odbijali čak i naizgled nevine geste prema zarobljenim ženama zahvaljujući zahtjevu svog bračnog zavjeta ili zahtjevu vojničkog kodeksa. Jednako bi bilo istinito i u obratnom smjeru, dakako, i nesumnjivo isto tako i u mnogim drugim sličnim slučajevima.

3. Odnos između pravila i iznimke

Sada smo spremni usmjeriti našu pozornost alternativnim odgovorima koji mogu biti dani na naše izvorno pitanje o odnosu između pravila i iznimke i o statusu pravila koje priznaje iznimku. U istraživanju takvih odgovora moramo zapaziti činjenicu da je upotrebu iznimki u moralnim odlukama moguće grupirati u četiri kategorije. To su: (A) isključivanje pravila, (B) iznimke u pravilu, (C) iznimke izvan pravila, i (D) isključivanje iznimki.

A. Isključivanje pravila

Postoje gledišta koja drže da iznimke nisu zasnovane na pravilima, nego da prije sama pravila trebaju biti isključena. Ovo, dakako, predstavlja izazov mojoj ranijoj tvrdnji kako iznimka pretpostavlja pravilo.

Egzistencijalistički pristup, naprimjer, izbjegava pravila kao temelj moralnog upravljanja. Namjesto toga, ljudskoj kreativnosti, slobodi i sposobnosti povjereno je da nadahnjuje moralnog djelatnika, otkrivajući specifičnu potrebu u situaciji i tako usmjeravajući odluku. U ovom pristupu na pokoravanje pravilu gleda se kao na niži stav, jer se ono osvrće za pravilom radi orijentacije. Kao što ističe C. Michalson: "Budućnost je pouzdaniji vodič jednostavno zato što nam ona ne govori što da radimo, nego nas poziva da pronalazimo ili stvaramo u svjetlu dane situacije."⁹ Tako je D. Bonhoeffer mogao reći da kršćanin ne treba biti sputan principom zato što je kršćanin, svezan Božjom ljubavi, oslobođen od problema i sukoba etičkih odluka. Naglasak na prethodnom jest na neponovljivosti svake individue i svake situacije. Slijedi da se nijedno pojedinačno pravilo ne može pronaći da bi opisalo ili predvidjelo smjer ili odluku.

Ni situacionalizam Josepha Fletchera nije daleko od ovoga stava za njihov sustav, oni drže da je *agape* ljubav apsolutna norma, čija je zadaća da ispravi legalizam u etici. Ipak, dok Joseph Fletcher pažljivo odvaja *agape* od sentimentalnosti i pristranosti,¹⁰ istinska apsolutnost

⁹ C. Michalson, "Existentialist Ethics", u *Westminster Dictionary of Christian Ethics*, ur. J. F. Childers and J. MacQuarrie (Philadelphia: Westminster, 1986), str. 218.

¹⁰ Joseph Fletcher, *Situation Ethics: the New Morality* (Philadelphia: Westminster, 1966), str. 113.

ove ljubavi kao jedne norme bez premca stvara prigodu za iznimke. *Agape* je neminovno i opća po prirodi i udaljena od pravila djelovanja, te tako postaje vrlo popustljiva kao norma.

Dva dodatna principa korištena su u opravdanju iznimki u situacionalizmu i one ga približuju egzistencijalističkom taboru. Prvi govori da je odluka ljubavi načinjena situaciono a ne preskriptivno.¹¹ Fletcher vjeruje da u žestini situacije strahovi, pritisci, nade, krivnje i ograničenja neće zamagliti um moralnog djelatnika. Možemo se pitati hoće li odsutnost osobitih obvezivanja nekoj predvidivoj vrsti akcije u u predvidivoj vrsti situacije omogućiti sigurnije i konzistentnije moralno ponašanje.

Glavni je problem s ovim što i sama ljubav može biti izuzetna. U drugu ruku, kao što iskustvo izgleda pokazuje, kada ljubav postane obaveza u pojmovima djelovanja, kada je ona zaštićena unutar specifičnih zavjeta o odnosu s Bogom i ljudima, onda je rizik da sama ljubav bude izuzeta uvelike smanjena. U ovom slučaju akcija potpomognuta ljubavlju koja je unaprijed planirala, osigurava čvršće tlo, osobito ako situacija poprima oblik kušnje.

Drugi je princip pokazan Fletcherovim nagovaranjem da dopustimo ljubavi da opravda sve.¹² Ovo donosi još jedan niz problema, jer se sredstva moraju razmatrati čak i kada je ljubav cilj akcije. U svojoj izvršnoj kritici Fletcherovog gledišta po ovom pitanju, Paul Ramsey pokazuje kako postoje drugi kriteriji za opravdanje sredstava pored njihove korisnosti u dostizanju ciljeva. Primjerice, sredstva se moraju pokoravati prirodnom pravu ili prirodnoj pravdi. Okrutni oblici kažnjavanja ne smiju se nikada koristiti ni u ime bilo kojeg cilja, bez obzira kako je dobar taj cilj.¹³ On upozorava kako je cijena koju plaća konsekvencionalizam "svodenje moralnog života i istinske humanosti u čovjeku na mogućnost da budu uporabljeni samo kao Sredstva."¹⁴

To je svodenje ljudskosti, odnosa i zavjeta na puki instrumentarij koji ugrožava *agape* i uvodi u iznimke. Nenaoružana, neobavezna i nepripravljena u obliku posebne akcije ljubavi, moralni je djelatnik potpuno zaokupljen i zanesen krajem, često zaboravljajući sredstva za taj cilj. Pravila koja štite brak ili imovinska prava, primjerice, mogu onda biti izuzeta ako to zahtijeva neki cilj. Svako pravilo ili svako pravo potencijalni je kandidat da bude oboreno i zamijenjeno iznimkom. Pri-

¹¹ Isto, str. 136.

¹² Isto, str. 92.

¹³ Paul Ramsey, *Deeds and Rules in Christian Ethics* (New York: University Press of America, 1983), str. 185.

¹⁴ Isto

mjer pravila koje regulira brak i rastavu kako je protumačeno Hillelovom školom moguća je ilustracija ovog pristupa iznimkama. U ovom tumačenju pravilo vjernosti može od strane supruga biti odbačeno čak i iz trivijalnih razloga, tako da na kraju nije pravilo bilo to koje je upravljalo, nego su radije iznimke regulirale ponašanje.

B. Iznimke u pravilu

Za razliku od prethodne pozicije, koja oklijeva zapovijediti moralno ponašanje, pristup "iznimke unutar pravila" daje pravilima fundamentalniju ulogu. Odnos između pravila i iznimke nije onaj dominacije jednog nad drugim, nego radije sinteze, što će reći, da iznimka mijenja, prepravlja, proširuje ili obogaćuje pravilo.

Prvo pitanje u ovom slučaju jest što činiti u ograničavajućim uvjetima. Krajnja nevolja (kao što je patnja), izravan sukob normi ili vrijednosti, korisnost, *prima facie* uvjerenje da nečija dužnost spram Boga i čovjeka stoje u neslozi s uobičajenim pokoravanjem pojedinačnom pravilu i tako dalje mogu stvoriti dilemu. Kao što kaže L. G. Miller: "Ako je istina da se svako pravilo obično slijedi ali ne uvijek i da nema načina da se kaže kada će se pojaviti pitanja o iznimkama i kako se ona trebaju riješiti, onda se moralnost sama ostavlja u prije bi se reklo dezorganiziranom i konfuznom stanju."¹⁵

Da bi unio koherenciju u etičku teoriju, utilitarist sugerira davanje prioriteta pravilima. Ako se pravilo X normalno primjenjuje i sada je suočeno s ograničavajućim uvjetima koji izazivaju iznimku Y, prvo što se treba uraditi jest da se izračuna koje će od ovo dvoje – X ili XY – rezultirati najvećim dobrom. Ako se sutradan pravilo X suoči s iznimkom Z, onda "račun" mora odlučiti hoće li X, XY, XZ ili čak XYZ donijeti najveće dobro. Tako mi završavamo s hijerarhijom pravila koja su sva podložena općem kriteriju korisnosti i njime poredana. Izvorno pravilo X je izmijenjeno pravilima XY, XZ ili XYZ.

U takvoj je situaciji moralni djelatnik suočen s nekoliko izazova. Primjerice, na osnovu čega osoba treba znati hoće li X ili XY proizvesti najveću količinu dobra? Kako određujemo prioritet između takvih "dobara" kao što su intelektualni razvoj, duhovni rast, nečija dužnost da se održe obećanja, itd.? Kriterij korisnosti je mutan i suviše ranjiv za ljudsku ograničenost da bi joj pružio potkrepljenje. Uz to, kao što nas podsjeća L. G. Miller, nije baš uvijek slučaj da će, gdje god imamo dva pravila, jedno imati prednost nad drugim.¹⁶

¹⁵ Miller, str. 263.

¹⁶ Isto, str. 264.

Napokon, kako ćemo zaustaviti da se iznimke ponovno ne pojavljuju? Ako je Y iznimka od X i ako Y upućuje na neki ograničavajući uvjet (kao patnja), Y može imati svoju vlastitu iznimku, a ova opet može imati svoju, i tako dalje *ad infinitum*.

H. Sidwick sugerira da rješenje problema uvijek nastajućih iznimki može biti pronađeno nabrojanjem svih mogućih budućih iznimki.¹⁷ Ali, kako možemo odlučiti o tome, i kako znamo da smo sastavili potpunu listu? Bez novog kriterija, kriterija cjelovitosti, nitko ne može biti siguran da će bilo koje pravilo ostati sigurnim i važećim.

Nadalje, čak i neka iscrpna lista iznimki, ako je moguća, niti bi osigurala neki nepogrešivi kriterij redanja, niti bi stvorila niz pravila. U najboljem, ono što bi stvorila bila bi konjunkcija pravila. Takva konjunkcija ili "udružena tvrdnja o stanovitom broju pravila neće biti pravilo koje bi se moglo uporabiti da se riješe sukobi između sastavnih pravila."¹⁸

Utilitarizam se računa i kriterijem korisnosti, zajedno s *prima facie* principom, i drugi oblici hijerarhijalizma u kojemu su pravila poredana pošto su popravljena iznimkama, baca sumnju na pouzdanost pravila u njegovoj sintetičkoj relaciji spram iznimaka.¹⁹ Rješenja ove vrste, čak i kada su neizbježna, nisu uvijek pouzdana. Ne možemo uvijek odrediti je li naše izvorno pravilo zadržava dovoljno od svoje izvornosti tako da ne mijenja previše svoje primjene i posljedice, ili pak da li je pravilo preinačeno do tog obujma da ono u stvarnosti postaje drugo pravilo pored onog izvornog, možda čak i zauzimajući prvo mjesto.

Drugi način ograničavanja umnažanja iznimki jest da se one ograniče familijom pravila. Ako je Y temeljno izvorno pravilo djelovanja i ako je y iznimka primijenjena na njega, onda nastojimo omediti utjecaj iznimke samo do Xy a ne XY. Ako se primijeni iznimka z, rezultat je Xz. U tom slučaju, Xy i Xz su različita pravila, ali oba pripadaju istom rodu X.²⁰ U ovom tumačenju, izmjena pravila je samo djelomična, i priznaju se samo one iznimke koje se odnose na to pojedinačno pravilo djelovanja. I opet, čak ni u ovom slučaju nemamo načina da znamo možemo li predvidjeti ili iscrpno popisati sve iznimke, niti znamo kako ili zašto više cijeniti y od z.

Teškoće sinteze između pravila i iznimki umanjene su kada se točno mogu predvidjeti ograničavajući uvjeti. Primjer sa zakonom o rastavi, kako ga je tumačila šamajeva škola služi kao ilustracija. Moguće

¹⁷ H. Sidwick, *The Methods of Ethics* (London: Macmillan, 1884), str. 311.

¹⁸ Miller, str. 265.

¹⁹ Za dalji uvid, vidi Millerov članak.

²⁰ M. J. Erickson, *Relativism in Contemporary Christian Ethics* (Grand Rapids, MI: Baker, 1974), str. 140.

je potvrditi pravilo o vjernosti bračnom zavjetu i istodobno obuhvatiti ograničavajući uvjet “razbludnost”. Pravilo onda uvjetno obvezuje jer razbludnost jest *ipso facto* opravdanje za iznimku. Pojam vjernosti implicira ovu začkoljicu.

Ali zašto bi trebalo biti tako? Netko može zamisliti kako razbludnost može biti ohrabrena ili čak nekako prouzročena od “nevinog” partnera. Trebamo li onda biti opreznijim kako se ne bi reklo da čak i kada se predoči neka iznimka ove vrsti, razvod jest uvjetovan potpunom nevinošću drugoga bračnog partnera? Ovdje također pronalazimo kako izranja stari problem ponavljajućih iznimki. Izvorno je pravilo otvoreno za izmjene pomoću iznimki, i tako pravilo postaje okovano okolnostima, izmijenjeno nanovo pojavljujućim iznimkama.

C. Iznimke izvan pravila

Mnogi kršćani vjeruju kako ljudski život, što uključuje i moralni život, stoji pod Božjim autoritetom. Njegova volja za ljude jest istinska definicija moralnog dobra i moralne dužnosti. “Objavljeno ti je, čovječe, što je dobro, što Jahve traži od tebe.” (Mih 6,8) Ovo “objavljivanje” moralnog dobra i moralne dužnosti uglavnom se i pojavljuje u Pismu. Riječi mudrosti (Izreke, Propovjednik), savjeta (Pnz 30, 15-29; Mt 57), osobitih zapovijedi (Iz 1,11-18; Ef 5,25-39; Izl 20,117) i primjera (Heb 11,1-39; 12,1-11) – sve pokazuje Božju volju za ljudsko moralno ponašanje. Najvažnije i najjasnije otkrivenje moralnog dobra i moralne dužnosti otkriveno je u životu Isusa Krista (1. Pt. 2,21-35; Ivan 13,1-17; Fil. 2,5-11).

Nastojanje Božje ljubavi da udovolji ljudskoj potrebi za moralnim vodstvom motivira kršćane da dragovoljno slijede Božju volju. Kao rezultat, Božja želja ili volja postaje pravilom za kršćanina i to pravilo uživa prednost nad iznimkama. Moralna pravila tako nisu podložna ukinuću ili izmijeni od strane iznimki.

Neke karakteristične odlike ovog trećeg alternativnog načina stavljanja u odnos iznimki spram pravila trebaju se zapaziti:

1. *Iznimke su slučajne.* Istinska iznimka od pravila ne može se predvidjeti niti regulirati. Predvidljiva iznimka (ako je u skladu s Božjom voljom) jest samo još jedno pravilo. Čak i izuzimajući uvjet razbludnosti preljub nije predvidljiv događaj, inače nijedan kršćanin ne bi stupio u bračni zavjet u kojemu se preljub može unaprijed vidjeti. I kada se on doista pojavi, on ne bi trebao *ipso facto* biti opravdanjem za iznimku, tj. razvod. Pokajanje i oprost mogu spasiti brak i obvezivanje zavjetu

²¹ Erickson, str. 139–140.

vjernosti očituje se iznad iznimke. Štoviše, svaka iznimka mora se isto tako riješiti u svakom slučaju.

2. *Iznimke su neponovljive.* M. J. Erickson tvrdi da postoji “nešto u pojedinačnom slučaju što ga izdiže nad općim pravilom. Sam slučaj je, međutim, tako neponovljiv da se iznimka koja stvara pravilo ne može generalizirati ili proširiti na druge slučajeve. Ona se primjenjuje na taj slučaj, i samo na njega.”²¹

“Ne ubij” jest pravilo koje zahtijeva poštivanje ljudskog života. Ono je također izraz Božje volje. U 1. Sam. 15,3, međutim, isti Bog daje drugu zapovijed. Ovoga je puta njegova volja da Izraelci ubiju Amalečane. Ovdje dekaloska zapovijed o zabrani ubojstva izgleda izmijenjenom tako da uključuje ovu iznimku.

Postoje, ipak, dvije druge mogućnosti. Imajući na umu kako je zapovijed da se ubiju Amalečani “slučajna” (to jest, nitko nije mogao predvidjeti niti očekivati takvu naredbu), možemo smatrati kako ova naredba postaje izdvojenom od dekaloske zapovijedi. Ona stoji ne na autoritetu valjanosti dekaloske zapovijedi, nego radije na Božjoj izraženoj volji. Tako ne postoji odnos između ovih dviju zapovijedi, bilo da su kontradiktorne bilo da su komplementarne.

Druga točka gledišta bila bi da se zapovijed o ubijanju Amalečana ima razmatrati kao neponovljiva naredba. Ona se tiče ove jedne situacije i vremena, i dana je samo Izraelu. Zahtjev je neponovljiv i vrlo specifičan i stoga je on jedna iznimka izvan dekaloske zapovijedi.

Ali ako jedna iznimka mora biti tako fokusirana, specifična i slučajna, kako bi se odredila kao jedna iznimka, kako to da je ona i dalje iznimka izvan pravila o kojem se radi? Zašto je jednostavno ne bi smatrali potpuno novim pravilom? Dalje razmatranje karakteristika iznimki može pribaviti odgovor.

3. *I pravilo i iznimka ukazuju na neku srodnu vrijednost.* Dva pravila koja reguliraju dvije nesrodne vrijednosti ne mogu zasnovati relaciju izuzimanja. I šesta zapovijed i naredba da se ubiju Amalečani ukazuju na istu vrijednost ljudskoga života, ali zahtijevaju suprotne akcije. Priznavanje jednog pravila specifičnim i prikladnim u neponovljivoj okolnosti razjašnjava sukob i štiti vlastitu vrijednost obaju zahtjeva. Specifično pravilo postaje iznimkom općem pravilu čija je uloga da uređuje uobičajeni odnos spram ove vrijednosti.

4. *Jedno od pravila treba biti općim pravilom.* Dva specifična i neponovljiva pravila obično ne zasnivaju relaciju izuzimanja. Naredba da se ubiju Amalečani nije iznimka niti je u odnosu spram, primjerice, naredbe da se ne ubije Kain (Post. 4,15). Ove dvije naredbe su vrlo specifične i nijedno od njih ne može samostalno prihvatiti neku iznimku ili biti u odnosu spram općenitijeg pravila.

5. *Pravilo i njegova iznimka proistječu iz istog autoriteta.* U slučaju kada je od dvaju zahtjeva jedan u skladu s božanskom voljom a drugi dolazi od strane društva ili nekog drugog ljudskog autoriteta, nije moguć nikakav zahtjev za iznimkama. Obvezatnost prema Bogu ima prednost nad dužnosti prema ljudskim bićima (Djela 4,19), jer je kršćansko najbolje ponašanje u međuljudskim odnosima sadržano u volji Božjoj.

6. *Iznimke zahtijevaju izvanredne situacije.* Grieh i njegove tragične posljedice zla često donose snažne izazove ljudskoj volji, vjeri, mudrosti i predanosti. To su okolnosti proturječnih krajnosti (čamac za spasavanje), ili kada rješavanje zahtijeva postojeća pomoćna sredstva (kao što je poodmakla trudnoća mlade žrtve incesta), da spomenemo samo nekoliko njih. Ako je uvedena neka iznimka, bit će to stoga što je to, ljudski govoreći, doista posljednja alternativa. Pravila su u ovom pristupu "zapravo beziznimna".²²

Ovaj se pristup mora pozabaviti s nekoliko problema. Naprimjer, čovjek se sučeljava s neizvjesnošću glede toga kada su osobne okolnosti dovoljno izvanredne da bi opravdale neku iznimku. Božja volja često vodi ljudska bića kroz neuobičajene tegobe. Nije li to bilo Jobovo iskustvo? Njegova supruga i njegovi prijatelji prosudili su kako je njegov položaj više nego tragičan da bi se tražila iznimka.

No, da li je savjet ljudi odgovarajući vodič u moralnim pitanjima? Neke crkve donose dogme, kanone, čak i autoritativne savjete koji ukazuju kada je i da li je neka iznimka opravdana. Ako se crkva promatra kao nepogrešiva Božja usta, takvo rješenje ima smisla. Ipak, Job je ostao u unutarnjoj borbi unatoč primljenom savjetu izvana. Vidimo ga kako stoji kao pojedinac odgovoran za svoje odluke i djela; ljudsko mišljenje može samo savjetovati i utjecati, ono ne može donijeti odluku namjesto drugih.

Iskustvo izgleda pokazuje kako je krajnja tragedija vrlo nepovoljan kontekst za preskriptivizam. Heroizam i izvanredna hrabrost ne daju se zapovijediti. Kršćani koji pravila i iznimke stavljaju u odnos prema ovom trećem pristupu moraju se baviti neizvjesnošću poznavanja toga kada je neka iznimka opravdana, a to je dio onoga što znače ljudska sloboda i odgovornost.

Opasno je, dakako, držati zahtjevnim samo ono što je moguće, iznimnim samo ono što je neprijatno i izazovnim samo ono što je neponovljivo. Prijetnja "sklizave strmine" stalna je realnost dokle god netko tolerira iznimke.

²² Richard Gula, *What Are They Saying about Moral Norms?* (New York: Paulist Press, 1982), str. 77–79.

D. Isključivanje iznimki

Napokon obraćamo svoju pozornost na četvrti način stavljanja u odnos pravila spram iznimaka. Ovdje, pokornost pravilima jest tako rigorozna da to isključuje sve iznimke u svim okolnostima i u svako vrijeme na bilo kom mjestu. Ovaj se pristup temelji na nekoliko pretpostavki.

Prije svega, Bog je vladar. Pismo uči da nikakav drugi autoritet ne može uspješno osporiti njegov autoritet, nikakva mudrost ili snaga nije jednaka njegovoj mudrosti ili snazi, nijedna volja ne treba imati prvenstvo nad njegovom voljom (Iz 40,26). Krajnost moralnih tegoba ne može ga preteći, niti ga neponovljivost moralne dileme može iznenaditi do točke, kada se ljudi moraju sami iskazati i tražiti iznimke.

Drugo, Božja volja je savršeno dobra za čovjeka; iznimke ne mogu dodati ničeg dobrog. Svaki sustav etike koji predočuje pojam dobra izvan božanske volje kako je izražena u Božjoj milosti spram ljudi, "točno se podudara s pojmom grijeha..."²³ Ne može biti pitanja o pozitivnom priznavanju kršćanske etike kraj drugih sustava ili o pridodavanju kršćanske etike njima, zato što kršćanska etika stoji pod "konačnom riječju iskonskog predsjedatelja".²⁴

Treći postulat tvrdi da Bog ima pravo na sav ljudski život. "Nitko nema pravo na nekog čovjeka ili ljude, osim samog Boga, i to pravo prodire u sve životne odnose. Ono je jedina važeća norma." Bog i čovjek obvezani su uzajamnim ugovorom i iz toga razloga njihove akcije moraju odražavati uzajamnu odanost.²⁵

Ali poslušnost, ustvrđeno je, nije naravni odgovor na Božju volju. Pošto čovjek želi iznad svega biti kao Bog, njegov je put "bojni pohod na kojemu je ušao u sukob sa Bogom. Između Boga, vječnog dobra, i čovjeka, odnos lako može biti prezir sa strane Boga i zavist sa strane čovjeka. Ali, on ne može biti odnos zahtjeva od strane Boga i poslušnosti od strane čovjeka".²⁶ Poslušnost koja ne dolazi od božanske milosti sigurno će pogriješiti i tražiti iznimke kako bi se prilagodila ljudskoj slabosti.

Stoga, poslušnost nije stvar sklonosti, izbora ili pogodnosti, ona je prije stvar vjere.²⁷ Ona je odgovor "Bogu u kojeg možemo vjerovati"; Bogu "koji nas poziva na takav način da mi moramo ne samo slušati

²³ Karl Barth, *Church Dogmatics* (Edinburgh: T and T Clark, 1957), vol.2, part 2, str. 518.

²⁴ Isto, str. 519.

²⁵ Emil Brunner, *The Divine Imperative* (Philadelphia: Westminster, 1937), str. 54.

²⁶ Barth, str. 555.

²⁷ Karl Barth, *Ethics* (New York: Seabury Press, 1981), str. 102.

nego i poslušati; koji nam naređuje na takav način da u svojoj slobodi mi moramo priznati snagu Njegove naredbe...”²⁸

Četvrti je postulat da je Božja naredba i neodložna i neumitna. Ona je neodložna zato što je preduvjet samoga života.²⁹ Ljudi ne mogu biti ravnodušni spram nje a da ne ugroze svoju sudbinu. Ona je neumitna zato što, budući iznad čovjekovog duhovnog života i preko shvaćanja ljudskog razuma ili dostignuća, ona ne daje prostora za manevriranje.³⁰ Ljudska akcija može biti ili iz poslušnosti ili iz neposlušnosti. Odluka o dobru ili zlu određena je jednom za svagda Božjim dekretom, na križu i u uskrsnuću Isusa Krista.³¹ Ovim božanskim izborom moraju biti mjereni svi ljudski izbori. “Koje je ispravno vladanje za čovjeka dano je ispravnim vladanjem Boga.”³² Kršćani to ne mogu promijeniti, niti ga trebaju izigrati i tražiti iznimke.

Peti se postulat bavi prirodom moralne obvezatnosti. Barth inzistira da su kršćani *određeni* za poslušnost Božjoj zapovijedi milosti. Stoga, ljudi ne bi trebali nastojati da daju odgovor na moralno pitanje o tome što je dobro a što zlo, nego su radije oni pozvani da *budu* taj odgovor. Raznovrsni sustavi etike koji traže da *daju* odgovore na moralne dileme samo su produžetak našeg propadanja, jer oni pretpostavljaju mogućnost jednog apstraktnog i izvanjskog poznavanja dobra i zla. Za Bartha, obvezatnost proistječe iz konkretne božanske naredbe koja se izravno suočava s moralnim djelatnikom. Ona je djelo pročišćujuće milosti u Isusu Kristu. Slijedeći Isusa, kršćanin ne traži dobro vladanje od ili za sebe, nego radije traži da bude podložan Božjoj milosti, volji i naredbi.³³

Ovdje se dotičemo kritične točke ovoga pristupa iznimkama. Dva su pitanja: Kako mi poimamo naredbu? I kako znamo da upravo božansku naredbu uvažavamo? Osobni susret s Bogom koji nas predusreće Barthov je odgovor na prvo pitanje. Smisao obvezatnosti, izbor akcije, motivacija za djelovanje po tom izboru dešava se u intimi ljudskog ja.³⁴ Izvanjske preskripcije samo su relativni orijentir čak i kada se nalaze u Bibliji. “Jasno je da niti totalitet, niti izbor biblijskih imperativa, niti jedan od njih *nije* po sebi bezuvjetna konkretna naredba koja dolazi meni i tebi danas.” To je istina za Deset zapovijedi, Isusov govor na Gori “ili za poglavlja s opomenama u poslanicama.”³⁵

²⁸ Barth, *Church Dogmatics*, str. 556.

²⁹ Isto, str. 555.

³⁰ Isto, str. 522.

³¹ Isto, str. 536.

³² Isto, str. 538.

³³ Isto, str. 517.

³⁴ Isto, str. 556, 557.

³⁵ Barth, *Ethics*, str. 81, 82.

Ali kako možemo praviti razliku između božanskog glasa i zahtjeva koji proistječu iz našeg ljudskog srca? Carl F. H. Henry obrazlaže da će Barthovo odbijanje općeg otkrivenja i Biblije kao propozicionalne komunikacije božanstva otvoriti vrata subjektivizmu i relativizmu.³⁶ On zastupa kršćansku etiku koja potječe od objektivno otkrivenih iskaza,³⁷ kao dodatak službi Svetoga Duha.³⁸ Takvi se iskazi znaju racionalno kao božansko “treba” koje obuhvaća ljudski moralni život i daje mu specifično i praktično usmjerenje.³⁹ Na taj je način otklonjena opasnost ranjivosti subjektiviste spram iznimki.

Mora se priznati, međutim, da bilo na temelju neposrednog božanskog susreta bilo posredovanjem racionalnog otkrivanja ljudskom razumu i volji, izuzimanje svih izuzetaka ostaje izazovom za kršćanski moralni život. Ako predašnji nosi prijetnju subjektivizma, potonji je sapet pogrešivim ljudskim razumom i iskvarenom ljudskom voljom. Biti kršćanin znači slušati, razlučivati, tragati i slijediti. To znači paziti se prevelikog uzimanja za sigurno i premalog vjerovanja. Učeništvo je skupo, kako je pokazao Bonhoeffer. Potpuno predanje i odanost Božjoj volji ne može se ozakoniti, zaraditi ili iskusiti pasivno. Beziznimna pokornost iz ljubavi, obećanje je dano od Onoga koji i te kako to može izvršiti.

Zaključak

Četiri pristupa stavljanja u odnos iznimki prema moralnim pravilima koji su ovdje sugerirani predstavljaju samo četiri središta u spektru alternativa. Moguće je a čak i nužno da se razmotre svi dostupni čimbenici kako bi se stvorio najoprezniji odgovor na moralni zahtjev (bilo pravilo bilo iznimku). Određivanje i vrednovanje uvjeta i razloga za odlučivanje za ili protiv pravila ili njegove iznimke neophodan je dio ovoga procesa.

U pristupu 1 uvjeti koji potiču iznimke jesu ljudska kreativnost, autonomija, sloboda, uvjetovanost situacijom i traženi ciljevi. Razlozi za traženje iznimki jesu radikalna neponovljivost svake situacije i svakog pojedinca, skupa sa strahom od legalizma, zajedno s njegovim odbacivanjem.

Pristup 2 drži krajnju tegobu, sukob normi i vrijednosti, korisnost i *prima facie* dužnosti uvjetima pod kojima se mogu pojaviti iznimke. Jedan od glavnih razloga za izuzimanje pravila može biti pojam najvećeg dobra za najveći broj ljudi, kao u utilitarizmu.

³⁶ Carl F. H. Henry, *Christian Personal Ethics* (Grand Rapids: Baker, 1977), str. 196.

³⁷ Isto, str. 257.

³⁸ Isto, str. 259.

³⁹ Isto, str. 168–171.

U pristupu 3 iznimke se priznaju samo pod najneumitnijim, jedinstvenim, neponovljivim i nepredvidljivim novim uvjetima. Stoga, teško je odrediti ma koji konzistentan razlog koji bi uvijek mogao opravdati iznimku izvan pravila.

Napokon, pristup 4 ne priznaje uvjete za iznimku. Temeljni je razlog za ovo apsolutno isključivanje iznimki pronaden u izvoru i prirodi moralnog pravila. Porijeklo moralnih pravila jest u savršeno dobroj volji suverenog Boga koji polaže pravo na cjelokupni ljudski život. U tom su kontekstu moralna pravila i neodložna i neumitna po svojoj prirodi. Ona nagone moralnog djelatnika da *bude* odgovor na pitanje što je dobro i moralno ispravno.

Pređašnji pregled različitih korelacija pravila i iznimki izgleda da potkrepljuje tvrdnju kako se pojam moralnih iznimki mijenja s načinom na koji se promatraju moralna pravila. U pristupima 1 i 2 moralna su pravila ili odbačena ili im je dano relativno ili uvjetno važenje. Ovdje iznimke uživaju legitimnost. U pristupu 3, u drugu ruku, pošto pojam moralnih pravila uživa veći autoritet i opću primjenljivost, ne samo da su iznimke rijetke nego one postaju još neuobičajnije i izvanredne.

Nadalje, izgleda da se ne smatraju sve iznimke jednakima. U pristupima 1 i 2 iznimke se mogu opasno približiti ispričama. Ovo se dešava zbog toga što se načelo korisnosti i situacijsko donošenje odluke bez ikakve prethodne pripreme pokazuje suviše slabim za potvrđivanje i podržavanje valjanosti pravila. Kao što je gore pokazano u pristupu 3, iznimke su neuobičajene i sasvim izvanredne.

Sve nas ovo navodi da postavimo pitanje o tome da li prihvaćanje bilo koje iznimke (osobito one koja se graniči s pojmom isprike) ostavlja pravilo netaknutim. Nije li uvođenje iznimke u moralni diskurz isto tako značajno kao i potvrđivanje pravila? Zašto bi moralno pravilo bilo manje dirnuto uvođenjem iznimke nego što bi iznimka bila oslabljena potvrđivanjem pravila?

Čini se da pravilo koje se iznova i nanovo opire iznimci i iznimkama koje opstaju nasuprot pravilu postaju dominantnim barem na razini stava moralnog djelatnika. Mogu vidjeti najmanje dva razloga za to. Prvo, ljudsko se ponašanje oblikuje navikama. Opiranje nečemu ojačava otpornost, popuštanje nečemu čini buduće popuštanje lakšim. Drugo, moralno postupanje otvoreno je utjecaju i poticanju izvana. Tako, naprimjer, potvrđivanje pravila odanosti nečijem vjerovanju od strane Jana Husa (suprotno od pristupa 1) suočenog s krajnjom nevoljom (što se razilazi s pristupom 2), čak i ako bi se ovaj slučaj mogao uvrstiti u jedinstvene i neponovljive i tako opravdati iznimku (pristup 3), nadahnulo je mnoge da potvrde isto pravilo. S druge strane, Jeronimovo poticanje u Pragu, 11. rujna 1415, imalo je suprotno djelovanje koje nije u potpunosti

nadjačano Jeronimovim priznavanjem odanosti po cijenu mučeništva godinu dana kasnije.

Napokon, trebamo oklijevati da izjavimo gdje neki pojedinac stoji po pitanju pravilo–iznimka. Pokušaj da se odredi ovo pokazuje ili neznanje ili aroganciju, ili oboje. Samo Bog može ispravno suditi provodne i sklonosti. Ponekad u našem pokušaju da razradimo klasifikaciju moralnog postupanja ili moralnog rasuđivanja s namjerom donošenja boljeg razumijevanja tog postupanja i razumijevanja, mi podležemo kušnji da klasificiramo ljude. James Gustafson je pokazao kako je doista krajnje teška i nepotrebna takva aktivnost.⁴⁰

Primjerice, nije nužno istinito da pristupi 1 i 4 stoje u uzajamnom proturječju. Moguće je vjerovati kako ih savršeni Moralni Djelatnik izmiruje. Ako je Božja volja (uključujući i otkrivene potvrđne rečenice Pisma) postala našom unutarnjom (Ps. 40,9) tako da se autonomija i teonomija savršeno podudaraju, onda nikakve iznimke nisu ni potrebne ni moguće. Ukratko, beziznimno pokoravanje iz ljubavi Božjoj volji jest obećanje ostvareno samo u Isusu Kristu a kroz njegovu milost ostvarivo i u nama (Fil 1,6).

Izvornik: *AUSS*, 30 (1), str 15–31, 1992.

S engleskog preveo: Željko Porobija

SUMMARY

Moral Rules and Exceptions

In a moral system, rules are often confronted by exceptions. In fact, an exception presupposes the existence of a rule, for logical necessity calls for a context of requirement before one can speak meaningfully about an exception. But the reverse statement, that a rule presupposes an exception, is more problematic. This essay explored two basic areas of ethical concern. First, the author looked at moral discourse from the angle of the relation between moral rules and their exceptions. Here four possible alternative relations are suggested. Second, a rationale for the basic thesis, that the admission of, and resistance to, exceptions has an impact on the rule, is provided. It appears that one should be reluctant to declare where any individual stands on the rule–exception issue. An attempt to define this displays either ignorance or arrogance or both. Only God can accurately judge performance and preference.

⁴⁰ James Gustafson, "Context Versus Principle, a Misplaced Debate in Christian Ethics", *Harvard Theological Review* 58 (1965): 171–202.